

Sprog i Norden

Titel: Finsk purism och internationalism
Forfatter: Matti Sadeniemi
Kilde: Sprog i Norden, 1970, s. 145-153
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/view/2203>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Finsk purism och internationalism

Av Matti Sadeniemi

Finland tillhörde det svenska riket närmare sjuhundra år. Under denna tid var svenskan administrationens och för det mesta även rättsväsendets språk, och när latinets position som skolans och universitetets språk började försvagas, blev svenskan också skolspråket. Endast gudstjänstens språk var finska. I synnerhet från och med stormaktstiden började borgerskapet försvenskas. När det politiska bandet med Sverige brast år 1809, var i det närmaste hela den härskande klassen i Finland svenskspråkig eller behärskade i varje fall svenska väl i tal och skrift. Först senare skulle finskan lämna sin ställning som allmogespråk: år 1858 grundades det första finska läroverket, och år 1863 blev finskan administrationens språk vid sidan av svenskan.

Med detta i minnet kunde man tro, att det funnes mycket svenska lånord i finskan. Detta är emellertid inte fallet. I sin avhandling från år 1915, som behandlar de yngre svenska lånorden i äldre finskt skriftspråk, nämner H. J. Streng ungefär 1100 ord av denna kategori, och i arbetet »Suomen kielen rakenne ja kehitys» (Finskans struktur och utveckling) har Lauri Hakulinen förtecknat inte mer än 800 i finskt riksspråk vanliga ord, som är lånade från svenskan. Även av dem är den största delen av icke-svenskt ursprung.

Ovannämnda tal är små i jämförelse med t. ex. de tyska lånordens antal i svenskan. Vilken förklaringen än kan vara till att det under äldre tider inte inkommit flera spontana lån, är det i varje fall säkert att sedan sekler tillbaka många författare vägletts av en medveten strävan att undvika lånord och att favorisera ett uttryckssätt som förnummits som finskt. Martti Rapola har t. ex. i 1642 års bibelöversättning funnit fall av följande typ, där ett av den förste bibelöversättaren Agricola använt lånord ersatts med ett mera finskt ord: *bookstavi* 'bokstav' > *piirto*, *drenki* 'dräng' > *palvelija*, *falski* 'falsk' > *väärä*, *fati* 'fat' > *astia*, *herra* 'herre' > *isäntä*, *katu* 'gata' > *kuja*, *krooppi* 'grop' > *kuoppa*, *lääkäri* 'läkare' > *parantaja*. Vartenda ett av dessa ord från 1642 års översättning lever än, men också *renki*, *vati*, *herra*, *katu* och *lääkäri* tillhör det nutida finska riksspråket.

Det var många skäl som medverkade till en puristisk inriktning. Ett av dem var otvivelaktigt omsorg om begripligheten. Svenskans inflytande på talspråket var störst i sydvästra Finlands städer, och under dessa omständigheter fick man alltid beakta möjligheten av att ett i Åbo gångbart lånord var okänt på landsbygden i det inre finland. På 1800-talet, om inte förr, kom nationalistiska attityder att spela en roll. Eftersom finskans upphöjande till ett kulturspråk var en följd av den nationella väckelsen, var det naturligt, att man i mån av möjlighet strävade till att utveckla språket på basen av dess egna förutsättningar, och finskans rätt mångsidiga möjligheter till avledning och sammansättning gav härvid goda möjligheter till nybildning. Sålunda är t. ex. *löna sig* på finska *kannattaa* (eg. 'bära upp'). *Lönande*, *räntabel* uttryckes med ett particip av

detta verb, *kannattava*. Härav får man genom avledning egenskaps substantivet *kannattavuus*, som motsvarar *räntabilitet*. Begreppet *universitet* uttryckes genom sammansättningen *yliopisto* (*yli* 'över', *opisto* 'läroverk'). Också strävan till begriplighet gynnade sådana inhemska skapelser: *kannattavuus* och *yliopisto* var förvisso mycket lättare att förstå för en man av folket, som inte gått i skola, än vad *rentabiliteetti* och *universiteetti* hade varit – och för allmogen var största delen av den äldre finska litteraturen avsedd.

En omständighet är kanske ägnad att förvåna. Efter som svenskan i 1800-talets Finland var ett typiskt överklassspråk, kunde man vänta att lånen från svenskan i allmänhet hade ett högt stilvärde. Detta är emellertid inte fallet, snarare förhåller det sig rakt tvärtom. Det finns visserligen ett stort antal lånord med helt saklig och neutral betydelse, t. ex. *akseli* 'axel' (maskindelen), *haavi* 'häv', *katu* 'gata', *maali* 'målarfärg', *niia* 'niga', *partika* 'barka', *pora* 'borr', *ryijy* 'rya', *sali* 'sal', *tukki* 'stock', *vaaka* 'våg', *verstas* 'verkstad'. Men det finns också flera lånord som blott tillhör lägre talspråk, t. ex. *lykky* 'lycka' (fortuna), *pistowata* 'bestä', *pleiki* 'blek', *polsteri* 'bolster', *pännä* 'penna', *rati* 'rad', *ruukata* 'bruka', *sortti* 'sort', *talrikki* 'tallrik', *tykätä* 'tycka', *vatupassi* 'vattenpass'. Detta beror uppenbarligen på att dessa ord haft eller genom nybildning fått mera utpräglat finska motsvarigheter, som tagits i bruk i spriftspråket, varvid lånorden kommit att få karaktär av »köksfinska». En medverkande omständighet har möjligen varit, att mångt lånord i finsk fonetisk dräkt förefallit en författare med goda kunskaper i svenska som alltför folkligt. De latinska, grekiska och franska lånorden, som inte varit kända i allmogespråket utan direkt införlivats

med skriftspråket, har nämligen en språklig dräkt som rätt noggrant återger det finlandssvenska uttalet – med bortseende från den viktiga skillnaden att trycket i finskan alltid ligger på första stavelsen. I dem uppträder ljud och ljudkombinationer som för övrigt inte förekommer i finskan: *b*, *g*, *f*, *sj*-ljudet, uddljudande *sk*, *sp*, *st*, *skr*, *spr*, *str*, etc. Detta åtskilde dem från lån som inkommit genom folkspråket, där *b* ersatts med *p*, *d* med *t*, *g* med *k*, *sk* med *k* osv. På grund härav hade ett ord som *pleiki* 'blek' genom sin yttre form ett stort handikap när det gällde att vinna plats i skriftspråket.

En stor del av de internationella kulturorden har intill senaste tid inkommit i finskan inte blott som litterära lån, utan också delvis som muntliga lån från finlandssvenskan. Om *biologia* 'biologi' vore blott ett bokligt lån, kunde det uttalas på det folkliga sättet *piolokia*, med tonlösa klusiler, på samma sätt som skandinaver uttalar *hasard* och *journal* med tonlösa spiranter. Den bildade finska klassens utmärkta kunskaper i svenska på 1800-talet förde med sig, att de nya lånen tillägnades med svenskans hela konsonantförråd. Svenskans inflytande framgår också av växlingarna i vokallängd i fall som *logiikka* 'logik': *looginen* 'logisk', *sosialisti* 'socialist': *sosiaalinen* 'social'.¹ De återspeglar svenskans av trycket reglerade vokallängd.

Även om finskan har varit och fortfarande i rätt ringa grad är mottaglig för lån från svenskan, kan man inte säga detsamma om det internationella på de klassiska språken och franskan återgående ordförrådet. Det är rätt betydande. Ett sunt demokratiskt tänkesätt manar

1. Vokallängd betecknas i finskan med dubbelskrivning av vokaltecknet.

självfallet till en viss försiktighet med att upptaga främmande, för en enspråkig finne svåruttalade ord som benämning på begrepp som envar kommer i beröring med. Eftersom *f* och *g* inte tillhör finskans eget ljudförråd, är det otvivelaktigt bra, att *telefon* och *telegraf* fått de finska benämningarna *puhelin* och *lenätin* och inte *telefoni* och *telegrafi*. Men med en högre bildningsnivå kommer dock nutidsspråket i ett helt annat läge än det som rådde för ett sekel tillbaka. Man skriver inte längre som då uppifrån och nedåt – herrar till det obildade folket – utan i allmänhet horisontellt, för en allmänhet vars språkliga förmåga att tillägna sig ett meddelande är densamma som skribentens och som de främmande konsonanterna och konsonantgrupperna inte bereder några speciella svårigheter. Det oakttat varierar attityden till de främmande orden rätt kraftigt: det är i hög grad fråga om en känslsak. Jag skall här citera valda delar av en polemik som fördes i tidskriften *Virittäjä* år 1915; den återger ganska väl problemets båda aspekter.

V. A. Koskenniemi, diktare och kritiker, sedermera professor i litteraturhistoria vid Turun yliopisto (Åbo universitet) och slutligen medlem av Finlands akademi, publicerade i ovannämnda tidskrift en samling »Kielellisiä aforismeja» (Språkliga aforismer), med udden riktad mot purismen. Här följer ett urval:

»Om Finlands folk i ett ögonblick kunde uppleva Greklands historia, frambringa en Homeros och en Platon, skapa ett ord som motsvarade *sophrosyne*, om Finlands folk i ett ögonblick kunde uppleva de romerska legionernas segertåg och glansen av en Caesar, om det ur sitt eget språk kunde lyfta fram ett ord som innehöll detsamma som *majestas*, om Finlands folk i ett

ögonblick kunde uppleva trubadurernas kärleksäventyr, frambringa Voltaires ironi och Molières lekande intelligens, driva upp ett ord som ersatte *esprit* – gott, då behövde vi inte några grekiska, latinska eller franska lånord.»

»Det intellektuella begreppet är aristokratiskt. Det anpassar sig sent till ett främmande språk. Vissa begrepp överger överhuvud inte det språk, som sett det födas. De är artistokrater, vilkas blåa blod aldrig blivit uppblandat.»

»De gemensamma europeiska kulturorden är medlemmar i ett stort internationellt frimurarförbund. Allmogen har alltid betraktat frimurare med misstro.»

»I hyperboréernas land finns ett litet folk, som vill utrota ur sitt språk *inspiration, idé, kultur, det plastiska* . . . Apollo, var är dina pilar?»

Doktor J. V. Lehtonen, sedermera professor i litteraturhistoria vid Helsingfors universitet, svarade med »Mietelmiä lainasanoista» (Aforismer, tankar om lånord, lägg märke till ordvalet!). Ett urval:

»'Aforismi' – 'mietelmä'. Kring det förra svävar avståndets täta töcken; 'mietelmä' upplyses av den omedelbara förståelsens och den lugnande hemvandhetens klara sol.»

»Den som inte gitter göra allt för att i finsk form gjuta om ett begrepp som uttrycks med ett främmande ord, är lik en diktare som inte gitter omarbeta ett motiv lånat av en främling i enlighet med sin egen livssyn till en ny och självständig skapelse. Kanske kan dessa båda uttryck för andlig slapphet förenas hos en och samma person.«

»Leva i skulder upp över öronen – det är ju modern hushållning. Det verkar som ett överdåd av miss-

tröstan, när det därtill finns sådana som yvs över sina omåttliga skulder.»

Och han slutar med en allusion på en sägen i Kalevala, där Väinämöinen försvarar trollkvarnen Sampo genom att med en åra krossa klorna på fågeln Louhi, som slagit sig ned i masten på hans fartyg:

»En hotfull Louhi närmar sig hyperboréernas land med tusentals svärdbeväpnade män i sina vingars skydd, tusentals främmande kämpar. En av dem heter riddar *Kaskad*, en annan hertig *Spasm*, en tredje sjörövaren *Attentat* – – (han räknar upp ett tiotal andra krigare). Väinämöinen, var är din åra! Sampos rövare skall vräkas i havet!»

Det har gått mer än ett halvsekel sedan dessa aforismer såg dagens ljus – men de har fortfarande en levande känslorsonans, på den ena sidan såväl som på den andra. Radikala purister påträffar man visserligen inte ofta bland bildade människor, snarare är det kanske fler som fanatiskt favoriserar allt utländskt. Språkmännens liberala inställning till internationellt ordföråd framgår av att grammatikens termer – benämningarna på ordklasser, kasus, tempus, satsdelar osv. – i finskan för det mesta är av främmande ursprung (t. ex. *substantiivi*, *genetiivi*, *preesens*, *predikaati*). Och trots att ordet *transformera* i elektrotekniken sedan gammalt återges med det inhemska *muuntaa*, har den moderna språkvetenskapens *transformation* blivit *transformaatio*.

Den flod av engelska lånord som nuförtiden sköljer över Europa, har självfallet även nått Finland. För det mesta är det fråga om rena citatlån såsom *goodwill*, *factoring*, *musical*, *underground* och då finskan och engelskan ganska radikalt skiljer sig från varandra i

fonetiskt avseende, så känns dessa lån ofta besvärande. Rätt problemfria i detta avseende är emellertid ord av typen *automaatio*, *eskalaatio*, *kommunikoida* – de anpassar sig fullständigt till mönstret för lånen från de klassiska språken och franskan. Även för övrigt sker det i fråga om de vanligaste orden en anpassning till finskans ljudsystem (t. ex. *greippi*, *musikaali*, *teippi*). Till en stor del beror ymnigheten av sådana lån på att vi så nyligen kommit i direkt kontakt med den anglosaxiska världen och lärt känna ett stort antal begrepp som tidigare inte haft benämning i finskan. Till en del har användningen av engelska ord varit modebetonad eller ett utslag av den andliga slapphet som påtalades av J. V. Lehtonen. Detta är väl fallet när barnvakten kallas *babysitter* eller då man talar om ett musikstyckes *fiilinki* (feeling).

Ytterligare är att nämna en aspekt på förhållandet mellan finskan och dess grannspråk som säkerligen är en av de mest betydelsefulla, nämligen översättnings- och betydelselånen. Finskan har utvecklats till ett kulturspråk i skuggan av svenska och tyska; en stor del av vad som har publicerats på finska under gångna sekler har varit översättningar från dessa språk. Detta har haft en kraftig inverkan på finskans begreppsbildning. Otaliga av högkulturens begrepp har i sista hand erbjudits oss genom svenskans förmedling och på detta sätt fått en inhemsk motsvarighet. Vare sig ordet är lånat eller inhemskt, så har dess betydelsfär kommit från svenskan. Och då svenskan i sin tur vanligen fått begreppet från tyskan, tyskan från franskan eller latinet, så har finskan på denna väg blivit medlem av den europeiska språkfamiljen i trots av sitt ursprung på annat håll. Lauri Hakulinen har nyligen publicerat en avhandling

»Suomen sanaston käänsläinoja» (Översättningslån i finskan), som på ett synnerligen intressant sätt belyser dessa frågor. Sålunda är t. ex. finskans *lyödä rahaa* direkt översatt från svenskans *slå mynt*. Detta bör i sin tur sammanställas med det tyska uttrycket *Geld schlagen* och franskans *battre monnaie, frapper de la monnaie*. Bakom ligger en likartad användning av verb med betydelsen 'slå' i latinet och grekiskan. På samma sätt har t. ex. *pohtia*, som ursprungligen avsåg rengöring av säd, genom det svenska verbet *dryfta* fått betydelsen 'överväga'. Förebild för det svenska ordet har varit danskans *drøfte*, och för detta senlatinets *ventilare*, som har samma betydelser. På detta sätt kommer också puristen – om man längre kan tala om sådana – att få erkänna sin skuld till Europas gemensamma kulturarv.